

ВИДИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У статті наголошено, що правова допомога, будучи однією з провідних конституційних гарантій захисту й охорони прав, свобод та інтересів особи в межах відповідних суспільних відносин, може набувати численних різновидів. Підкреслено, що визначення окремих різновидів правової допомоги має одне з першорядних значень в аспекті встановлення теоретичних і прикладних проблем інституту професійної правничої допомоги в кримінальному процесі. Це пов'язано із тим, що визначення окремого різновиду правової допомоги буде сприяти максимально детальній характеристиці відповідної проблеми, що має місце в межах таких форм і видів, унаслідок чого можна буде надати й найбільш ефективні рекомендації щодо можливих шляхів їх подолання. Уточнено понятійно-категоріальний апарат, що використовується в представленому дослідженні. З'ясовано, що форми надання правової допомоги вказують на зовнішній прояв такої діяльності, тобто на те, як саме вона відбувається, тоді як її види – на окремі її змістовні складові або ж напрямки та способи її реалізації. Зазначено, що види правової допомоги мають відповідне нормативно-правове підґрунтя своєї реалізації. Запропоновано під видом надання правової допомоги розглядати визначений в положеннях нормативно-правових актів окремий напрямок такої допомоги. Встановлено, що з огляду на багатогранність суспільних відносин, які виникають і знаходять свій прояв з приводу надання правової допомоги, на сьогодні здається можливим назвати значну кількість різновидів останньої, у зв'язку з чим нами було здійснено їх наукову класифікацію в залежності від наперед визначеного критерію: різновиду правової послуги, що реалізується в межах надання правової допомоги; сплачуваності; різновиду безоплатної правової допомоги; кількості суб'єктів правовідносин з надання правової допомоги; різновиду суб'єкта надання правової допомоги; статусу (публічний або приватний) суб'єкта надання правової допомоги; галузі, в межах якої надається правова допомога; судової спеціалізації; спеціалізації суддів з розгляду конкретних справ; процесуального законодавства, що визначає правові засади надання правової допомоги; стадії судового процесу; стадії кримінального процесу; виду процесуальної дії, під час здійснення якої надається правова допомога; від того чи було внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Ключові слова: правова допомога, надання, реалізація, форма, види, національне законодавство.

В статье отмечается, что правовая помощь, являясь одной из ведущих конституционных гарантий защиты и охраны прав, свобод и интересов личности в пределах соответствующих общественных отношений, может приобретать многочисленные разновидности. Подчеркнуто, что определение отдельных разновидностей правовой помощи имеет одно из первостепенных значений в аспекте установления теоретических и прикладных проблем института профессиональной юридической помощи в уголовном процессе. Это связано с тем, что определение отдельной разновидности правовой помощи будет способствовать максимально детальной характеристике соответствующей проблемы, имеющей место в пределах таких форм и видов, в результате чего можно будет дать и наиболее эффективные рекомендации по возможным путям их преодоления. Уточнен понятийно-категориальный

аппарат, используемый в представленном исследовании. Выяснено, что формы предоставления правовой помощи указывают на внешнее проявление такой деятельности, то есть на то, как именно она происходит, тогда как ее виды – на отдельные ее содержательные составляющие или направления и способы ее реализации. Отмечено, что виды правовой помощи имеют соответствующую нормативно правовую основу своей реализации. Предложено под видом предоставления правовой помощи рассматривать определенное в положениях нормативно-правовых актов отдельное направление такой помощи. Установлено, что учитывая многогранность общественных отношений, которые возникают и находят свое проявление по поводу предоставления правовой помощи, на сегодняшний день кажется возможным назвать значительное количество разновидностей последней, в связи с чем нами была осуществлена их научная классификация в зависимости от predetermined критерия : разновидности правовой услуги, реализуемой в пределах предоставления правовой помощи; оплачиваемости; разновидности безвозмездной правовой помощи; количества субъектов правоотношений по оказанию правовой помощи; разновидности субъекта предоставления правовой помощи; статуса (публичный или частный) субъекта предоставления правовой помощи; отрасли, внутри которой оказывается правовая помощь; судебной специализации; специализации судей по рассмотрению конкретных дел; процессуального законодательства, определяющего правовые основы предоставления правовой помощи; стадии судебного процесса; стадии уголовного процесса; вида процессуального действия, при осуществлении которого оказывается правовая помощь; от того были ли внесены сведения в Единый реестр досудебных расследований.

Ключевые слова: *правовая помощь, предоставление, реализация, форма, виды, национальное законодательство.*

In the article, it has been emphasized that legal aid, being one of the leading constitutional guarantees for the protection and safeguarding of the rights, freedoms and interests of the individual within the relevant public relations, can take many forms. It has been emphasized that the definition of certain types of legal aid is of paramount importance in terms of establishing theoretical and applied problems of the institute of professional legal assistance in criminal proceedings. This is due to the fact that the definition of a particular type of legal aid will contribute to the most detailed description of the problem that occurs within such forms and types, as a result of which it will be possible to provide the most effective recommendations on possible ways to overcome them. The conceptual and categorical apparatus used in the presented research has been specified. It has been found that the forms of legal aid indicate the external manifestation of such activities, ie how it occurs, while its types – its individual components or directions and methods of its implementation. It has been noted that the types of legal aid have the appropriate legal basis for their implementation. It has been proposed to consider a separate direction of such assistance defined in the provisions of regulations under the guise of providing legal assistance. It has been established that given the diversity of social relations that arise and are manifested in the provision of legal aid, today it seems possible to name a significant number of varieties of the latter, in connection with which we have carried out their scientific classification depending on a predetermined criterion: the type of legal service provided within the framework of legal aid; payability; type of free legal aid; the number of subjects of legal relations for the provision of legal assistance; the type of legal aid entity; the status (public or private) of the subject of legal aid; the area within which legal aid is provided; judicial specialization; specialization of judges in specific cases; procedural legislation, which determines the legal basis for the provision of legal assistance; stages of the trial; stages of the criminal process; the type of procedural action during which legal aid is provided; whether the information was entered into the Unified Register of Pre-trial Investigations.

Key words: *legal aid, provision, implementation, form, types, national legislation.*

Постановка проблеми. Правова допомога, будучи однією з провідних конституційних гарантій захисту й охорони прав, свобод та інтересів особи в межах відповідних суспільних відносин, може набувати численних різновидів. Визначення окремих різновидів правової допомоги має одне з першорядних значень в аспекті встановлення теоретичних і прикладних проблем інституту професійної правничої допомоги в кримінальному процесі. Це пов'язано із тим, що визначення окремого різновиду правової допомоги буде сприяти максимально детальній характеристиці відповідної проблеми, що має місце в межах таких форм, унаслідок чого можна буде надати й найбільш ефективні рекомендації щодо можливих шляхів їх подолання.

Аналіз останніх досліджень. Інститут правової допомоги та права на неї неодноразово досліджували в своїх працях такі вчені, як: О.А. Банчук, Є.Ю. Бова, Г.І. Гладун, М.С. Демкова, В.В. Заботін, В.М. Ісакова, С.С. Калинин, М.В. Кравченко, М.І. Лахижа, В.С. Личко, М.Т. Лоджук, М.І. Рішко, М.В. Стаматіна, Н.В. Хмелєвська, Ю.Т. Шрамко й інші. Разом із тим чимало питань по сьогоднішній день залишаються дискусійними. Зокрема, з урахуванням постійного оновлення вітчизняного законодавства багато наукових напрацювань про правову допомогу втратили свою актуальність. Тому **метою** статті є виокремлення та характеристика видів правової допомоги.

Вклад основного матеріалу. Як відомо, види правової допомоги вказують на окремі її змістовні складові або ж напрямки та способи її реалізації. При цьому варто підкреслити, що як форми, так і види надання правової допомоги мають відповідне нормативно-правове підґрунтя своєї реалізації. У такому разі під видом надання правової допомоги слід розглядати визначений в положеннях нормативно-правових актів окремий напрямок такої допомоги. У межах одного виду правової допомоги може бути задіяно декілька її форм і навпаки. Тому нерідко відбувається змішування форм та окремих різновидів надання правової допомоги.

Зокрема, такий різновид надання правової допомоги як правове консультування або ж складання правових документів може бути реалізовано через відповідну з названих вище форм надання правової допомоги, в тому числі представництво. При цьому слід відмітити, що вчена називає й окремі критерії класифікації видів надання професійної правничої допомоги. Так, мова йде про такий критерій як форма та зміст надання правової допомоги, за яким виділяються наступні її різновиди: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складання документів непроцесуального та процесуального характеру, представництво [1, с. 14–15].

Дійсно, окремі з різновидів надання правової допомоги можуть виокремлюватися з огляду на форму їх реалізації. Однак, знову ж таки мову слід вести про усну та письмову форми, а також представництво. В якості ж названо вченою критерію, з огляду на наведені нею різновиди надання правової допомоги, враховуючи законодавчі приписи, більш доречно обрати різновид правової послуги, яка здійснюється. Так, наприклад, в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» вказано, що безоплатна правова допомога включає такі види правових послуг:

- надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення – власників земельних ділянок; надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [2].

У свою чергу, в ч. 2 ст. 13 вищенаведеного нормативно-правового акта встановлено, що безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- захист;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складання документів процесуального характеру [2].

У цьому контексті здається назвати ще декілька критеріїв класифікації різновидів надання правової допомоги. Зокрема, в залежності від такого критерію як оплачуваність надання правової допомоги може здійснюватися на платній або ж безоплатній основі. В якості різновиду останньої слід назвати:

- безоплатну первинну правову допомогу – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення

та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;

- безоплатну вторинну правову допомогу – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя [2].

Також в якості окремого критерію класифікації різновидів надання правової допомоги вчені-правознавці називають кількість суб'єктів, які залучені в процесі надання професійної правничої допомоги, за яким учена називає двосуб'єктну та багатосуб'єктну допомогу [1, с. 14]. Даний критерій, на нашу думку, потребує уточнення в частині визначення кола суб'єктів, про які йде мова. Якщо мається на увазі суб'єкта, уповноваженого надавати правову допомогу, то в такому разі він може бути й одним. Якщо ж мова йде про суб'єкта, якому надається допомога, то в даному випадку вказаний критерій повинен іменуватися дещо інакше – кількість суб'єктів правовідносин у сфері надання правової допомоги. Іншими словами, мова вже буде йти про два критерії класифікації різновидів надання правової допомоги – кількість суб'єктів таких правовідносин, а також власне суб'єктів надання правової допомоги.

Як зауважує із цього приводу Ю.Т. Шрамко, в якості одного з критеріїв видового поділу правової допомоги доречно визнати суб'єктів її надання [3, с. 4]. За таким критерієм слід виділяти різновиди правової допомоги, яку надають: адвокати; нотаріуси; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; спеціалізовані установи; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; тощо. Вказані суб'єкти також можуть бути розподілені на публічних та приватних. З огляду на що цілком влучно є позиція відносно того, що серед видів правової допомоги доречно назвати публічно-правову (суспільну) та приватноправову (приватну), які реалізуються відповідно в публічно-правовому та приватноправовому процесі [3, с. 4]. Зазначимо, що більш детально правовий статус вказаних і деяких інших суб'єктів надання правової допомоги буде розглянуто нами в межах наступного підрозділу представленого наукового дослідження.

В якості ще одного критерію класифікації різновидів правової допомоги на сторінках фахових джерел називають галузеву належність. За даним критерієм А.В. Джуська виділяє правову допомогу, яка надається в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесі [1, с. 14–15]. Даний критерій також вважаємо потребує деяких уточнень. У першу чергу, увагу слід звернути на семантичний сенс слова «галузь», сутність якого автори великого тлумачного словника сучасної української мови розкривають як: те саме, що гілка; певна ділянка виробництва, науки, тощо; сукупність підприємств та організацій, що характеризуються спільністю ознак виробничо-господарської діяльності [4, с. 219]. Аналіз же наведеної позиції свідчить, що вчена в основу вказаного нею критерію класифікації різновидів надання правової допомоги закладає лише одну галузь – вид судочинства або ж спеціалізацію органів судової влади. А тому, якщо говорити про галузь, у межах якої надається правова допомога слід назвати: адміністративний (досудовий) порядок вирішення правового спору; судовий порядок розгляду правових спорів; кримінальне провадження – досудове розслідування й судовий розгляд.

Говорячи про спеціалізацію судів слід зазначити, що вчена називає лише чотири напрямки, забуваючи про п'ятий. Так, відповідно до ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. При цьому, у випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного озду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [5]. Тобто в якості критерію класифікації різновидів правової допомоги, в даному випадку, слід назвати судову спеціалізацію, в залежності від якої вона може бути надана в цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Також, враховуючи наведені законодавчі положення відносно того, що в межах окремої судової спеціалізації може бути запроваджено спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ, будуть знаходити свій прояв і окремі різновиди надання правової допомоги. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх [6].

Важливо підкреслити, що кожному з наведених різновидів правової допомоги буде відповідати певне процесуальне законодавство, що буде визначати особливості її надання в межах відповідної судової спеціалізації. У даному випадку мова йде про такий критерій класифікації правової допомоги як різновид процесуального законодавства, що визначає правові засади її надання: Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року, який визначає

юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених законодавством справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства [7]; Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, який визначає порядок кримінального провадження на території України [6]; Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року, який визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, встановлює порядок здійснення судочинства в господарських судах [8]; Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року, який визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах [9]; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року, який визначає правові засади провадження в справах про адміністративні правопорушення [10].

Також види правової допомоги можуть різнитися в залежності від стадії судового процесу, під час якого вони реалізуються. В юриспруденції стадія (грец. *στάδιον* – стадія, період) – певний період (етап) у розвитку того чи іншого явища, який має свої якісні особливості та відмінності. У галузі права стадії розрізняють як етапи в розвитку певного юридичного процесу [11, с. 609]. Так, учені-правознавці цілком слушно відмічають той факт, що будь-якій процесуальній діяльності, в більшості випадків, характерний стадійний характер. Сутність таких стадій визначається як сукупність процесуальних дій, які послідовно за встановленими процесуальним законодавством правилами та строкам здійснюються судом та учасниками процесу задля вирішення правового спору (конфлікту) по суті [12, с. 181]. У межах відповідного судового процесу (адміністративного, кримінального, цивільного, господарського) свій прояв будуть знаходити особливості реалізації його стадій. Разом із тим здається можливим виокремити певні спільні стадії, характерні для будь-якого судового процесу, що може бути закладено в якості критерію класифікації різновидів надання правової допомоги в їх межах. Зокрема, правова допомога може надаватися: на стадії відкриття провадження в суді першої інстанції; під час підготовчого провадження; під час судового розгляду; на стадії перегляду судових рішень (апеляційного, касаційного).

Якщо ж говорити виключно про стадії кримінального процесу, слід зазначити, що їх слід розглядати не тільки в контексті судової діяльності, а більш широко – від здійснення досудового розслідування, до винесення відповідного судового рішення та можливості його перегляду. У такому разі мову слід вести про різновиди надання правової допомоги в кримінальному процесі на таких його стадіях: досудове розслідування; підготовче провадження; судовий розгляд; провадження в суді апеляційної інстанції; виконання судових рішень; провадження в суді касаційної інстанції; провадження за нововиявленими обставинами. При цьому слід підкреслити, що згідно з приписами ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Разом із тим здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [6]. Аналіз наведених законодавчих приписів дозволяє назвати ще один критерій класифікації різновидів надання правової допомоги – окремі процесуальні дії, під час здійснення яких вона надається. Також мова може йти про надання правової допомоги до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також після внесення відповідних відомостей.

Висновки. Отже, з огляду на багатогранність суспільних відносин, які виникають і знаходять свій прояв з приводу надання правової допомоги, на сьогодні здається можливим назвати значну кількість різновидів останньої, у зв'язку з чим нами було здійснено їх наукову класифікацію в залежності від наперед визначеного критерію: різновиду правової послуги, що реалізується в межах надання правової допомоги; сплачуваності; різновиду безплатної правової допомоги; кількості суб'єктів правовідносин з надання правової допомоги; різновиду суб'єкта надання правової допомоги; статусу (публічний або приватний) суб'єкта надання правової допомоги; галузі, в межах якої надається правова допомога; судової спеціалізації; спеціалізації суддів з розгляду конкретних справ; процесуального законодавства, що визначає правові засади надання правової

допомоги; стадії судового процесу; стадії кримінального процесу; виду процесуальної дії, під час здійснення якої надається правова допомога; від того чи було внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Список використаних джерел:

1. Джуська А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 2018. 20 с.
2. Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
3. Шрамко Ю.Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 2016. 18 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
5. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Стор. 474. Стаття 88.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41. Ст. 492.
8. Господарський процесуальний кодекс України: закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
11. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.
12. Пчелін В.Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2017. 485 с.

УДК 347.965(477)

СЕВЕРІНОВА О. Б.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ГРОШОВОГО ТА МЕДИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У 1939–1945 РОКАХ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей організаційно-правових форми грошового та медичного забезпечення військовослужбовців у 1939–1945 році. Також в статті проаналізовано основні напрямки та підходи різних вчених щодо вивчення вказаної проблематики.

Ключові слова: *Збройні сили, військово-службові відносини, військові статуту, військова служба, грошове та медичне забезпечення військовослужбовців.*

Статья посвящена исследованию особенностей организационно-правовых форм денежного и медицинского обеспечения военнослужащих в 1939–1945 году. Также в статье проанализированы основные направления и подходы разных ученых по изучению указанной проблематики.

Ключевые слова: *Вооруженные силы, военно-служебные отношения, военные уставы, военная служба, денежное и медицинское обеспечение военнослужащих.*